

Doğal ve Tarihi Çevrenin Korunması: Sorunlar ve Olası Çözümler(*)

Gönül TANKUT

Prof. Dr.,
ODTÜ Şehir ve Bölge
Planlama Bölümü

Türkiye'nin doğal ve tarihi çevresini yitirmesi, yoksulluk kadar büyük bir problemdir. Buna karşın yaygın koruma ne bir kriz ne de bir trajedidir. Tersine ileriye yönelik bir meydan okuyuştur.

Türkiye coğrafyasında gerek kapsamlılığı gerekse etkinliği açısından çok önemli iki veri vardır. Bu iki veriyi, planlamanın hiçbir ölçeğinde gözardı etme olanağı yoktur. Bu verilerden bir tanesi negatiftir ve ona karşı korunmamız gerekir. Diğeri ise pozitif olup onu da bizlere karşı korumak zorunluluğu vardır. Birinci veri risk duyarlılığı; ikincisi ise doğal ve kültürel mirastır. Risk planlaması ise başka bir tartışmanın konusudur. Burada ele alacağımız konu doğal ve tarihi çevrenin sorunları ve olası çözümleridir.

21. yüzyılda ülkelerin doğal ve tarihi çevrelerini koruma becerisi ve başarısı sadece doğal ve kültürel zenginlik olarak değil, aynı zamanda siyasal bir güç ve prestij kaynağı olarak öne çıkmaktadır. Bu kültür değerlerinin yansıma düzlemleri de kuşkusuz kentler olacaktır. Sahip olduğu kültürel ve doğal varlıklarının değeri ve kapsamı düşünülürse, Türkiye'nin tarihi ve doğal çevreyi koruma konusunda sağlayabileceği başarı uygarlık yarışındaki en önemli ve değerli gücü olacaktır.

Korumanın Üst Politikaları

Ülkemizde nedense en yaşamsal konularda bile “üst politika” üretmek geleneği oluşmamıştır.

Sözkonusu politikaların üst olma ilkesi, ülkenin bütününe yararına olması ve de siyasal zorlamalarla rastgele değiştirilememesindedir.

Koruma, anayasamızda “sosyal haklar” başlığının altında yer almaktadır. Gerçekten korunmuş bir çevrede yaşamak hem sosyal bir hak hem de sosyal bir sorumluluktur. Bu sorumluluğun yerine getirilmesi ile kamu yararı gibi temel bir veri de güvenceye alınmış olacaktır.

Oysa geçmişte ne yaşanmıştır? Doğal ve tarihi çevreyi koruma toplumsal dinamiklere erişememiş ve kamu vicdanınca özümlelenememiştir.

Doğal ve Tarihi Çevreyi Korumanın Üst Politikalarına Işık Tutacak Görüşler

Bu başlık altında pek çok fikir yürütülebilir, üst politikaların sayısı da zaman içinde artabilir. Burada sadece politikasızlığın korumaya zarar vermekte olduğu birkaç örnek üzerinde durulacaktır.

1) Projelendirilmiş ya da henüz fikir düzeyindeki ya da uygulamanın başındaki büyük baraj sistemlerinin çevre duyarlılığının sağlanması ve çok önemli kültür mirasının olabildiğince

*Bu yazı Bilim ve Ütopya, Aylık bilim, kültür ve politika dergisinin Mart 2003 tarihli 105. sayısından alınmıştır.

Koruma için (doğal ya da tarihi çevre için) gerçek akçalı kaynaklar yoktur.

su altında kalmaması için bir üst politika gerekmektedir.

Bilindiği gibi elektrik üretmek ve de kuru tarımı sulu tarıma döndürmek üzere seçilen enerji kaynağı baraj sistemi ile sağlanmaktadır. Bu eylemin kararına yıllarca önce varılmış olup, uygulamada da epey yol alınmıştır. Ancak daha önceden hazırlanan projelerde sadece mühendislik koşulları maksimize edilerek çevresel ve sosyal veriler gözardı edilmiştir. Şöyle ki; su altında kalarak yok edilecek kültür mirası ile, yerinden edilen köy insanların ne olacağı pek düşünülmüştür. Nitekim, ortaya çıkan yaygın sorunların şimdi çözümlenmesi için büyük çabalar sarfedilmekte olup, başarı güvencesi de yoktur (Hasankeyf örneği gibi).

Demek ki baraj konumları seçilirken yapısal sorunların yanısıra kültürel veriler ile sosyal değerlerin korunması da optimize edilmiş olmalıydı.

2) Kuzey ve güney sahillerimizin doldurulması uygulamalarına son verilmesi ve ulaşım sorunlarının planlı ve doğal çevreye duyarlı bir yaklaşımla ele alınması gerekmektedir.

Ülkemizin kilometrelerce uzanan sahillerinde doğal sahil çizgisinin uzunluğu gün geçtikçe azalmaktadır. Bu ise üç yönden çok zararlıdır. Çünkü sahillerin doldurulması ne fonksiyonel ne de ekonomiktir. İlk fırtına ile dolgular yıkılmakta olup sadece otoyol için ikinci bir izin genişletilmesiyle sorun çözülememektedir. Ayrıca çevre ile uyumlu başka çözümler de vardır. Oysa ileriye yönelik bir ulaşım üst politikası var olmadığından hâlâ

demiryolu ve denizyolu ulaşımı kullanım dışı bırakılmaktadır.

3) Tarım toprakları başka kullanımlara, örneğin yapılaşmaya açılmaktadır. Denilebilir ki şu anda ülkemizde tarım sektörü can çekişmektedir. Yerli ürünlerin yerini yabancılar almıştır. Bütün bu olumsuz verilerin nedeni de akıllı bir politikanın olmamasıdır.

4) Ormanların (ekonomik kalkınma söylemi ile) fabrika, (eğitimin kutsallığı söylemi ile) vakıf üniversitesi ve benzeri bahanelerle tüketilemez olmasının kesinleşmesini sağlayacak politikalar da yoktur.

Bilindiği gibi Koç Üniversitesi'ne böyle bir İmtiyaz verilmesi ve onların da bunu kabullenmesi çok kötü bir örnek oluşturmaktadır.

5) Turizmin, doğal sit içinde yer almasının yarardan çok zarar sağladığı gözardı edilmelidir.

İkinci derece doğal sit içerisinde yapılaşma yasak olmasına rağmen turizme izin verilebilmektedir. Ancak sonuç olarak hem kamunun malı olan sahil işgal edilmiş olmakta hem de sahilin ekolojik değerleri zarar görmektedir.

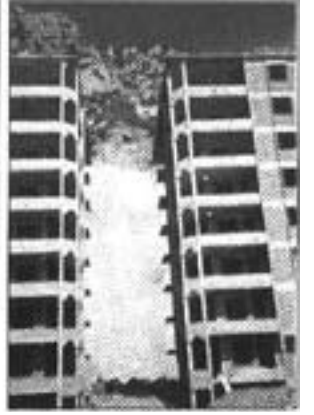
6) Tarımda, turizmde ve yapılaşma alanlarında enerji kullanımında ekolojik yaklaşımlar özendirilmelidir.

Genelde ülkemizde ekolojik yaklaşımlar yeterince vurgulanmış değildir. Şöyle ki, alternatif enerjinin kullanımı bir üst politika ile henüz yönlendirilmemektedir.

7) Koruma için (doğal ya da tarihi çevre için) gerçek akçalı kaynaklar yoktur.

Resim 1 (solda) Sinop'ta iyileştirmeyi bekleyen bir konak; Resim 2 (ortada) tarihi yapı ile ölçek, kütle vb. özellikler açısından uyumsuz yapılaşma örnekleri. Tarihi yapıya göstermelik bir ilgi (Samsun); Resim 3 (sağda) İnebolu evleri, yerel malzeme, tarihsel ve doğal çevre ile uyumsuz yapılaşma örnekleri.

Resim 4 (solda) restorasyon bekleyen tarihi kilise (Aktamar Adası/ Van); Resim 5 (ortada) tarihî dokuya duyarlı yapılaşma; Resim 6 (sağda) doğal çevrenin tahribatı ve afet riskleri yaratan yapılaşma örnekleri (Eğirdir). Bu yazıda kullanılan fotoğraflardan Resim 6 ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölüm Başkanı Baykan Günay, diğerleri aynı bölümde öğretim üyesi Çağatay Keskinok tarafından çekilmiştir.

Korumanın disiplinli bir gelişmeye döndürülmesi için finansman sorununun çözülmesi gerekir.

8) Çevreye zararlı olan nükleer enerji santrallerinin enerji sorununu çözmede bir öncelik olmaktan çıkarılması zorunludur (Akkuyu deneyimi önemli bir veridir).

9) Koruma mevzuatının imar, çevre ve turizm ile ilgili yönlerinin bütünleştirilmesi gerekecektir, böylece koruma çok başlıktan kurtarılacaktır.

Yukarıdaki örnekler devlet düzeyindeki politikalar olmalı, bunların değişen iktidarlarca desteklenmesi söz konusu olmamalıdır.

Üst Politikaların Uygulanabilirliğini Destekleyecek Alt Birimlerin İşlevselliğine İlişkin Görüşler

- 1) Yasa gücündeki Bakanlar Kurulu Kararnameleri'nin daha isabetli ve çevreye duyarlı olmasının sağlanması (Bu kararnameler bazen yasalara da ters düşebilmektedir).
- 2) Taşınmaz sahiplerinin rant baskısını gidermek için "imar hakkı transferi" ilkesinin geliştirilerek uygulanması.
- 3) Kentsel sitlerin yaşayan şehrin bir parçası olduğu gerçeğinin unutulmaması ve çevre standartlarının ve belediye hizmetlerinin gözardı edilmemesi.
- 4) Kurulların yeniden yapılandırılarak doğru ve gerçekçi kararlar üretmeye özendirilmesi ve kurum kararlarının yükseltilerek güçlendirilmesi.

5) Ören yerlerinin korunması, kazı ve yüzey araştırmalarının plan ve program çerçevesinde ele alınması ve buluntuların sistematik olarak yayınlanması.

6) Kentsel arkeolojinin kentsel gelişme ile optimize edilerek ve kentliler için sergilenerek kentsel kimliğin güçlendirilmesi.

7) Sivil toplum örgütlerinin tarihi ve doğal çevrenin korunmasında sadece yanlış müdahalelere tepki göstererek değil, onları sürekli izleyerek ve sorunların çözümlemesine katkıda bulunarak destek vermesinin sağlanması.

8) Belediye başkanlarına koruma olgusunun sadece seçmenlerin oyunu kaybetme korusuyla değil, kent ve kentliler için kamu yararı sağlamakta bir fırsat olarak benimsetilmesi.

9) Kent yönetimi ve işletmeciliğinin kentlilerin de katılımını özendirecek bir anlayış içerisinde yürütülmesi.

10) Korumada merkez ve yerel yönetim ortaklığı, kamu ve özel işbirliği ve her aşamada kentli katılımının sağlanması.

11) Koruma alanlarında yaşayan kişilerin konuya çok yönlü sahip çıkarak hatta gönüllü denetçi rolünü üstlenmesi.

12) Koruma planlarının bugünkü halleriyle uygulamaya yönelik yöntem ve verileri içermemesi sorununun aşılması.

13) Koruma sürecinde olabilirlik sınırlarının doğru belirlenmesi.

14) Koruma sorunsalının zaman içerisinde gelişen ufkuyla ayak uydurulması.

Türkiye'nin
doğal
ve tarihi
çevresini
yitirmesi,
yoksulluk
kadar
büyük bir
problemdir.

Burada söz konusu olan problem çözücü bir biçimde sorunları göğüslemektir. Bu amaca erişmek için de vakit kaybetmeden bir koruma kültürü ve bunu etkin kılacak bir koruma diplomasisi oluşturmak zorunlu görünmektedir.

Sonuç

Doğal ve tarihi çevrenin korunmasında üzerinde durulması gereken konu, korumanın olabilirliğinin artırılması gereğidir. Bu olabilirlik korumanın hem ekonomik hem de siyasal olabilirliğinin ve yapılabirliğinin bilinmesi olarak anlaşılmalıdır. Örnek olarak tarihi konut birimlerinin belirli oranda konut sunumuna katılması, hem konut eksikliğini bir ölçüde hafifletecek hem de yaygın korumayı ekonomik kılacaktır. Olabilirlik ve yapılabirlik, korumanın gerçekleşmesinin yerel dinamiklerle donatılmış olmasına bağlıdır. Yani verilen kararların arkasında geniş yelpazeli bir oydaşmanın varlığına gerek vardır. Başka bir deyişle bu eylemde sosyal kapital çok önemlidir.

Siyasal olabilirlik ve yapılabirlik, sürdürülebilir bir koruma modelinin güvencesidir.

Şöyle ki, kentlerimizin doğal ve tarihi çevre verilerine duyarlı kesimlerinde ekolojik sürecin olası zararlarını en aza indiren, buna karşın kişilerin ekonomik ve sosyal gelişme beklentilerini engellemeyen bir koruma planlaması söz konusudur.

Türkiye'nin doğal ve tarihi çevresini yitirmesi, yoksulluk kadar büyük bir problemdir. Buna karşın yaygın koruma ne bir kriz ne de bir trajedidir. Tersine ileriye yönelik bir meydan okuyuştur. 21. yüzyılda ülkemizin hak ettiği saygınlığı kazanmak ve onu sürdürebilmek için ne kadercı ne de çıkarıcı yaklaşımlar çözüm olabilir. Burada söz konusu olan problem çözücü bir biçimde sorunları göğüslemektir. Bu amaca erişmek için de vakit kaybetmeden bir koruma kültürü ve bunu etkin kılacak bir koruma diplomasisi oluşturmak zorunlu görünmektedir.